CONFRUNTAREA PROCEDEELOR GRAMATICALE ALE LIMBILOR RUSĂ ŞI ROMÎNĂ

DE

A. ZACORDONEŢ

Pentru studiul limbii ruse în şcolile romîneşti este utilă şi necesară aplicarea largă a metodei comparative. Confruntînd structura gramaticală a limbii ruse cu structura gramaticală a limbii romîne, profesorul îi ajută pe elevi să înţeleagă mai bine particularităţile limbii ruse şi să adîncească în acelaşi timp cunoaşterea limbii materne.

Dar această confruntare nu se va limita numai la fenomenele specifice limbii ruse şi necunoscute în limba romînă, ci va scoate în evidenţă şi numeroasele analogii şi asemănări existente între aceste două limbi în diverse domenii (în fonetică, în morfologie, în vocabular etc.). De exemplu, pentru a explica nişte verbe incoative ruseşti ca забéгать, заплакать, запеть, загореться etc., profesorul nu se va mulţumi să explice elevilor că aceste verbe perfective arată momentul iniţial al unei acţiuni şi că se traduc în romîneşte perifrastic, de obicei cu verbele „a începe", „a izbucni", „a lua" succedate de verbul romînesc respectiv *(a izbucni în plîns, a lua foc)*, ci va recurge la un verb romînesc similar (tot incoativ), de exemplu, „a intona", care îl redă perfect pe rusescul заиграть ceea ce le va permite elevilor să-şi facă o idee mai clară despre fenomenul în discuţie.

De asemeni, pentru a-i face pe elevi să-şi însuşească mai uşor preteritul rusesc, care nu variază după persoană ca în limba romînă şi în alte limbi, ci după gen şi după număr, ceea ce la prima impresie pare neobişnuit din punct de vedere romînesc de exemplu: я сказал, я сказала (şi eventual, în personificări, я сказало), ты сказал, ты сказала (eventual ты сказало), он сказал, она сказала, оно сказало ; мы, вы, они сказали, profesorul, după ce le va fi explicat originea acestor forme verbale provenite din nişte vechi participii, care şi-au pierdut verbul auxiliar, se va referi la un procedeu gramatical întrucîtva asemănător din limba romînă, anume la conjugarea pasivă (de exemplu, *eu sînt invitat, eu sînt invitată; tu eşti invitat, tu eşti invitată; noi sîntem invitaţi, noi sîntem invitate; eu am fost trezit, eu am fost trezită; tu ai fost trezit, tu ai fost trezită* etc.) şi va sublinia că ceea ce în limba rusă este posibil şi obligatoriu (adică acordul în gen) în ordinea activă, în limba noastră este posibil în ordinea pasivă.

Procedeele gramaticale ale limbii ruse, indiferent dacă au sau nu analogii în limba romînă, vor fi explicate deci cu ajutorul elementelor gramaticale romîneşti corespunzătoare.

Procedeele gramaticale sînt de două feluri: sintetice şi analitice. În limbile sintetice funcţia morfologică a cuvîntului este exprimată prin modificările care au loc în corpul cuvîntului (sufixele, flexiunea internă, alternanţe consonantice). În limbile de tip analitic cuvîntul — substantivul, adjectivul, verbul - este eliberat oarecum de funcţia gramaticală, păstrîndu-şi numai sensul material al termenului respectiv, iar funcţiile gramaticale sînt marcate cu ajutorul unor cuvinte formale (o prepoziţie, un adverb, un verb auxiliar, o particulă) mai mult sau mai puţin independente. Ambele tipuri coexistă, într-o proporţie care variază de la o limbă la alta, în una şi aceeaşi limbă. În unele limbi predomină elementele sintetice (aşa este cazul limbilor clasice), în altele (cum este cazul celor mai multe limbi europene) sînt mai frecvente elementele analitice. Nu există limbi numai sintetice, după cum nu există nici limbi pur analitice. Chiar într-o limbă analitică prin excelenţă ca limba engleză, elementele sintetice n-au dispărut complet, conservîndu-se pînă astăzi, fie sub formă de locuţiuni împietrite, fie ca elemente vii, adică simţite ca atare şi în conştiinţa lingvistică actuală a vorbitorilor.

Cum se prezintă sub acest raport limba rusă şi limba romînă?

În timp ce în limba rusă predomină elementele sintetice, care sînt foarte productive şi astăzi şi se pare că nu manifestă nici o tendinţă de a ceda locul procedeelor analitice, în limba romînă, dimpotrivă, este mai frecvent tipul analitic, deşi alături de el persistă şi cel sintetic atît în flexiunea nominală cît şi în flexiunea verbală.

Elementele gramaticale ale flexiunii nominale sînt cazurile. Despre cazuri în sensul strict al cuvîntului se poate vorbi numai atunci cînd diversele raporturi gramaticale sînt exprimate prin terminaţii speciale care se adaugă la tema substantivului (adjectivului sau pronumelui). Ca terminaţii sînt considerate şi aşa-zisele „desinenţe zero", adică absenţa însăşi a oricărei terminaţii este sezisată în conştiinţa vorbitorilor ca o terminaţie specială pe fondul flexiunii nominale (în l. rusă desinenţa zero este caracteristică pentru cazul genitiv plural al unui mare număr de substantive feminine şi neutre: în sintagma много книг, forma книг, lipsită de terminaţie, are aceeaşi funcţie ca şi forma заводов (cu desinenţa -ов din sintagma много заводов).

Dacă prin termenul „caz" înţelegem însuşi raportul, indiferent de expresia lingvistică (terminaţie, prepoziţie, ordinea cuvintelor), atunci se poate vorbi de cazuri sintetice şi de cazuri analitice. În realitate însă numai primele alcătuiesc adevăratul sistem al declinării, căci nu putem numi declinare totalitatea unor locuţiuni prepoziţionale de tipul: *cu carte, pe carte în carte* etc. sau *of the pen, to the pen, with the pen* etc.

Limba rusă nu cunoaşte decît un singur caz analitic, locativul, care, deşi are o terminaţie specială (-е sau -и), apare totdeauna precedat de o prepoziţie (fapt pentru care el se mai numeşte şi „prepoziţional"). Celelalte cazuri (nominativul, genitivul, dativul, acuzativul, instrumentalul) sînt sintetice.

Limba romînă cunoaşte declinarea cu două cazuri sau mai exact

cu două forme (una pentru nominativ-acuzativ, a doua pentru genitiv-dativ), ocupînd oarecum un loc aparte în comparaţie cu celelalte limbi neolatine, care n-au păstrat nici unul din cazurile aşa-zise sintetice din latineşte. Limba noastră mai posedă şi o formă specială pentru vocativ, pe care limba rusă nu-l cunoaşte decît sub formă de vestigii lexicale.

Deşi este în posesia unei forme sintetice pentru cazurile genitiv şi dativ, limba romînă nu valorifică aceste cazuri pe aceeaşi scară ca şi limba rusă. În limba romînă cazurile genitiv şi dativ sintetice au o circulaţie mult mai restrînsă decît cazurile respective ale limbii ruse. Fără să mai vorbim de specii de genitiv prea caracteristice limbii ruse ca genitivul numeral (три окна) sau genitivul negativ (не получил письма), o serie întreagă de funcţii sintactice exprimate în limba rusă prin acest caz (genitivul partitiv: дайте воды; genitivul postverbal: она лишилась матери; genitivul comparativ: он старше брата), în limba romînă sînt exprimate prin alte cazuri sau prin procedee analitice. Chiar un raport aşa de specific cazului genitiv ca cel de posesie sau de apartenenţă este exprimat curent în limba romînă printr-o construcţie prepoziţională (cf. любовь матери = dragoste *de mamă*; чувство страха = sentiment *de frică*; запах липы = miros *de tei*).

Această constatare este valabilă şi pentru cazul dativ, care este înlocuit în limba romînă în mod frecvent, mai ales în limba vorbită, printr-un caz prepoziţional (dau fructe *la copii*).

Cît priveşte celelalte cazuri (cazul instrumental şi cazul locativ), limba romînă (alături de care trebuie puse şi celelalte limbi romanice) nu posedă pentru ele o expresie gramaticală proprie, apelînd, atunci cînd este vorba de asemenea raporturi, la diverse prepoziţii (*de, în, din, cu, prin, pe, despre, la*) şi eventual la unele elemente lexicale.

Procedeul cel mai frecvent cu care este ilustrat în limba romînă cazul instrumental tipic (care marchează unealta acţiunii), este cazul acuzativ (sau mai exact o formă omonimă cu cazul acuzativ) însoţit de prepoziţia „cu": — Зачем вы повязаны платком? — спросил я его, — Зубы болят? = — De ce v-aţi legat cu batista? l-am întrebat eu; vă dor măselele? (Тургенев. Записки охотника).

Reflexele romîneşti ale cazului instrumental sînt foarte numeroase. Notez cîteva din ele: 1. Construcţie prepoziţională: ...И он махнул кнутом. Лошади тронулись = Pocni din bici. Caii porniră (Тургенев. Записки охотника). 2. Procedeu lexical: Дождь сыпал густой дробью по остаткам железа = Picăturile de ploaie loveau ca nişte alice pe resturile de tablă ale acoperişului (Н. Островский. Как закалялась сталь). 3. Uneori cazul instrumental rusesc este exprimat în limba romînă prin cazul acuzativ neînsoţit de nici o prepoziţie: моя добрая рысистая кобыла бодро бежала по пыльной дороге, изредка похрапывая и шевеля ушами = Iapa mea cea bună de trap umbla avîntat pe drumul prăfuit, sforăia din cînd în cînd mişcîndu-şi urechile (Тургенев. Зап. охотника).

Dintre toate echivalentele posibile ale cazului instrumental pe plan romînesc, cele mai multe nu sînt decît nişte construcţii prepoziţionale sau locuţiuni nominale, dacă le putem numi astfel, care notează cu mijloace analitice nuanţa respectivă de instrumental. Este in-

teresant totuşi că unele din aceste echivalente, care exprimă un raport sau altul al cazului instrumental rusesc, seamănă întrucîtva cu ceea ce numim noi formă sintetică. Ne referim în special la expresii ca „veneau grămadă“, „veneau buluc“, „i s-a făcut părul măciucă“, „miroase a igrasie“ etc. al căror echivalent rusesc este cazul instrumental. Dăm cîteva exemple în acest sens.

Дождь полил ручьями = Ploaia curgea puhoi (Тургенев. Зап. охот.); О, я знаю вас: вы если начнёте говорить о сотворении мира, просто волосы дыбом поднимаются = A, dar te cunosc eu: cînd începi să vorbeşti despre facerea lumii, pur şi simplu i se ridică omului părul măciucă (Тургенев. Степной король Лир; cf. în l. rom.: *nimic din ce poate să-ţi facă părul măciucă nu mi s-a întîmplat* (Al. Vlahuţă. *O viaţă*); ...и на жёлтом крыльце сильно пахло краской = Peronul zugrăvit în galben mirosea tare a vopsea (Чехов).

Alte expresii romîneşti cu aparenţă de instrumental sintetic sînt formele articulate ale substantivelor care desemnează anotimpurile sau momentele zilei: *ziua, seara, noaptea, dimineaţa, vara, iarna, toamna* etc. Toate aceste expresii sînt sinonime gramaticale romîneşti ale instrumentalelor adverbiale ruseşti de tipul утром, вечером, днём, ночью, летом, зимой, осенью etc.

De exemplu Днём солнце палило, как на юге = Ziua, soarele ardea ca în sud (В. Панова. Спутники).

În sfîrşit, merită a fi pomenite expresiile romîneşti de tipul „de duşcă“ (de ex. Dă-l de duşcă, iute cît îi fierbinte (Vlahuţă. *De la ţară*), care ne lasă de asemeni o vagă impresie de instrumental de o anumită nuanţă.

Prin urmare, dacă nu considerăm cazul ca o categorie pur morfologică, putem afirma că flexiunea nominală romînească ne oferă un tip mixt, adică şi sintetic şi analitic. Forma cazuală sintetică în sensul strict al cuvîntului apare la cazurile genitiv-dativ, nominativ-acuzativ şi vocativ. Celelalte cazuri (instrumental şi locativ) sînt ilustrate prin mijloace analitice (prepoziţionale sau lexicale) şi în mod sporadic prin nişte forme cvasisintetice (cf. forme ca „buluc“, „măciucă“, „baltă“, „grămadă“, „glonţ“ etc., care exprimă printr-un singur cuvînt, omonim cu cazul nominativ, instrumentalul aşa-zis comparativ).

Cazul locativ nu-şi află în limba romînă nici măcar o expresie semimorfologică sporadică, pe care am găsit-o pentru cazul instrumental. Totuşi, el este exprimat în limba noastră prin cazul dativ (cf. construcţii romîneşti ca „a rămas locului“ „stete locului“, „lipit pămîntului“ etc.).

În schimb, limba romînă cunoaşte o formă specială pentru vocativ, care în limba rusă este omonim cu nominativul:

— Пойдем, сын, вот только перекусим чего-нибудь сейчас же пойдём = Da, băiatule, plecăm. Să mîncăm ceva şi plecăm îndată (В. Панова. Спутники).

În condiţiile limbii romîne cazurile trebuie privite deci în strînsă legătură cu construcţiile prepoziţionale, deoarece aceste locuţiuni sînt de multe ori echivalente ireproşabile ale formelor cazuale sintetice. Privite

din acest punct de vedere, prepoziţiile se împart în două categorii: prepoziţii gramaticalizate (care au funcţii pur morfologice) şi prepoziţii negramaticalizate (care-şi păstrează valoarea lor semantică).

În limba romînă prepoziţiile pot avea ambele aceste valori şi gramaticală şi semantică, de exemplu prepoziţia „la" ca element morfologic al cazului dativ (cf. daţi pîine la copii) şi „la" cu sensul de „către", „spre" (=rus. „k" sau cu fr. „chez"): „eu plec la mare". Singura prepoziţie romînească gramaticalizată complet pare a fi prepoziţia „a", care nu marchează nici un raport spaţial şi care a devenit o unealtă gramaticală pură servind pentru exprimarea unei nuanţe speciale a cazului instrumental ce apare de obicei după verbul „a mirosi":

В сухом и чистом воздухе пахнет полынью, сжатой рожью, гречихой = Aerul uscat şi curat miroase a pelin, a secară secerată şi a hrişcă (Тургенев. Зап. охот.) (cf. în l. rom.: *De la uşă îmi mirosise a azimă caldă* (Vlahuţă. *De la ţară*).

Cele spuse mai sus despre declinarea substantivelor sînt valabile şi pentru declinarea adjectivelor cu deosebirea că declinarea adjectivului rusesc nu ţine de tipul nominal ci de tipul pronominal, urmînd aceeaşi paradigmă ca şi pronumele personal de pers. a 3-a (он, оно, она, они; cf. он-его-ему; синий-синего-синему etc.). În epocile mai vechi adjectivul rusesc a cunoscut şi el declinarea de tip nominal ale cărei resturi sînt conservate astăzi în diverse expresii petrificate ale limbii ruse actuale (de ex. по белу свету în loc de по белому свету; справа, слева etc.).

Prin conţinutul său lexical adjectivul este apt de a avea gradele de comparaţie, adică o variaţie particulară a valorii sintactice pe care n-o cunoaşte substantivul.

În limba rusă gradele de comparaţie se formează prin procedee morfologice şi sintactice:

светлее sau более светлый = mai luminos
самый светлый sau светлейший = cel mai luminos.

Comparativul sintetic este mai uzitat decît cel analitic, care apare de obicei atunci cînd comparativul sintetic este imposibil pentru motive fonetice sau sintactice. La gradul superlativ, dimpotrivă, forma obişnuită este cea analitică (de tipul самый + gradul pozitiv), pe cînd tipul sintetic (cu sufixul -ейший, -айший) apare rar în limba vorbită şi are un pronunţat caracter livresc.

Sistemul de comparaţie rusesc prezintă multă asemănare cu cel latin, în care de asemeni erau posibile ambele procedee (cf. *pax melior bello* = мир лучше войны sau *pax est melior quam bellum* = мир лучше чем война).

În limba romînă (ca şi în celelalte idiome romanice) comparativul şi superlativul sintetice (în *-ior*, *-ius*, *issimus* şi *-erimus*) ale latinei scrise au fost înlocuite, încă din epoca latinei populare, prin forme analitice (*mai înalt*, *cel mai înalt*).

În ceea ce priveşte superlativul absolut, afară de elementul consacrat „очень" respectiv „foarte", participă în ambele limbi la formarea lui diverse alte adverbe ca „весьма" (foarte), „необыкновенно" (neobişnuit de...), „чрезвычайно" (extraordinar de...), „несказанно" (nespus de...)

„чересчур" (peste măsură de..., extrem de...) etc., urmate de gradul pozitiv.

Ca şi limba latină, cu care are multe afinităţi de ordin gramatical, limba rusă nu posedă articol, adică un element special care să aibă valoarea articolului din limbile romanice sau din limbile germanice. Aceeaşi formă a unui substantiv rusesc poate avea, după împrejurări, cînd valoarea sintactică a unui substantiv articulat, cînd pe aceea a unui substantiv nearticulat. Sensul de substantiv articulat sau acela de substantiv nearticulat rezultă din context, adică din legătura cu alte cuvinte (он ученик = el este elev; ученик читает = elevul citeşte; по дороге шёл ученик = pe drum mergea un elev; я получил письмо = am primit o scrisoare; письмо на столе = scrisoarea este pe masă).

Lipsa articolului în limba latină a fost explicată, între altele, şi prin caracterul sintetic al acestei limbi. Aceeaşi explicaţie se poate da şi pentru limba rusă, căci apariţia articolului presupune procedee gramaticale analitice, care în limba rusă ocupă un loc modest faţă de cele sintetice.

În limba romînă, dimpotrivă, această categorie gramaticală este reprezentată larg prin cele patru feluri de articol: definit (*-l*, *-a*, *-le*), nedefinit (*un*, *o*, *nişte*), adjectival (*cel*, *cea*, *cei*, *cele*) şi posesiv (*al*, *a ai*, *ale*).

Deşi în cazul limbii ruse nu se poate vorbi de articol în sensul pe care-l dăm acestui termen atunci cînd ne referim la limbile romanice sau la cele germanice, totuşi, dacă urmărim cu atenţie toate posibilităţile morfologice ale limbii ruse, întîlnim sporadic unele elemente formale, e drept, foarte rudimentare încă, care par a avea funcţia unui adevărat articol. Iată cîteva exemple; не продал корову-то = tu n-ai vîndut vaca (Толстой. Власть тьмы); Чиновник-то, о котором изволили получить нотицию, ревизор = Funcţionarul de care aţi binevoit să fiţi încunoştiinţat. Revizorul (Гоголь. Ревизор); Старый-то барин у нас был престрогий = Boierul cel bătrîn era răutare (Тургенев. Зап. охот); — Вот он... наш-то. Друг мой, Коля... Переменился = Ia te uită cum s-a schimbat Colea al nostru (Толстой. Война и мир).

Din exemplele de mai sus rezultă că în limba rusă categoria gramaticală în discuţie nu este numai în funcţie de context, ci începe să capete şi o expresie morfologică mai mult sau mai puţin adecvată. Această expresie este particula demonstrativă „то", care fiind ataşată la sfîrşitul cuvîntului, scoate în relief cuvîntul respectiv şi apare oarecum în rolul unui articol veritabil, fie definit (чиновник-то „funcţionarul"), fie adjectival (старый-то „cel bătrîn"), fie posesiv (наш-то „al nostru"), cumulînd astfel mai multe nuanţe în cadrul acestui raport gramatical.

Nuanţa de articol nedefinit este notată în mod curent cu ajutorul pronumelui nehotărît („какой-то", „какая-то", „какое-то", какие-то): Мне попалась какая-то неторная заросшая дорожка = Am dat peste o potecă părăsită, năpădită de ierburi (Тургенев. Зап. охот.).

Particula demonstrativă „то" cu funcţia de articol apare frecvent în vorbirea populară, care în toate limbile este mai accesibilă pentru inovaţii de tot felul.

În domeniul pronumelui, afară de categoriile pronominale princi-

pale existente în ambele limbi (şi în principiu în orice limbă), în limba rusă există unele specii cu care nu ne întîlnim în limba noastră (şi nici în alte limbi). Este vorba în primul rînd de pronumele interogativ-posesiv чей, чья, чьё, чьи, care nu are un corespondent adecvat în limba romînă. Noi îl traducem prin cazul genitiv al pronumelui interogativ-relativ „cine" (=rus. кто) precedat de articolul posesiv de rigoare (*al cui, a cui* etc.). Pronumele „чей" are însă o paradigmă completă ca oricare alt pronume rusesc (чей, чьего, чьему etc.), ceea ce din punct de vedere al limbii noastre pare ca ceva neobişnuit, pentru că elementul interogativ care se referă la posesorul unui obiect, exprimă, prin însuşi conţinutul său lexical, un raport de genitiv. De aceea, cînd trebuie să traducem cazurile oblice ale acestui pronume, în limba romînă sau în vreo altă limbă, întîmpinăm unele greutăţi şi pentru a ieşi din impas, recurgem la perifraze.

Un aspect particular ni-l oferă pronumele „себя", pentru care vom căuta în zădar corespondente valabile în alte limbi. Pronumele romîneşti *se, îşi, şi-* (*-şi*), *sieşi,* (*pe*) *sine* nu acoperă nici măcar parţial toată bogăţia de forme şi funcţii sintactice ale pronumelui reflexiv rusesc.

Dar originalitatea acestui pronume, care posedă, cu excepţia cazului nominativ, toate formele cazuale, nu constă în aspectul lui morfologic, ci în caracterul lui sintactic, mai exact în supleţa lui sintactică. Pe cînd în limba romînă (şi în alte limbi) pronumele reflexiv este valabil numai pentru persoana a III-a, în limba rusă pronumele „себя" este valabil pentru orice persoană la ambele numere я купил себе словарь = eu mi-am cumpărat un dicţionar; ты купил себе словарь = tu ţi-ai cumpărat un dicţionar; мы купили себе книги = noi ne-am cumpărat cărţi). Utilizarea lui este posibilă însă numai atunci (şi aici rezidă greutatea principală pentru străini) cînd subiectul şi complementul indirect al propoziţiunii sînt una şi aceeaşi persoană. În caz contrar, în locul lui „себя" apar formele cazuale respective ale pronumelui personal (cf. сестра купила мне словарь = sora mi-a cumpărat un dicţionar; он купил тебе словарь = el ţi-a cumpărat un dicţionar; они купили нам книги = ei ne-au cumpărat cărţi). În limba romînă, cu excepţia persoanei a III-a, (cf. el şi-a cumpărat o carte şi noi i-am cumpărat o carte), se utilizează în ambele construcţii sintactice aceleaşi forme (adică formele cazuale respective ale pronumelui personal). Sporadic întîlnim acest fenomen şi în limba noastră (cf. expresii de tipul „în sinea mea", „în sinea lui" etc.).

Un aspect sintactic asemănător îl prezintă pronumele posesiv-reflexiv „свой" care de asemeni nu are un corespondent perfect în limba noastră. Pronumele *său, sa, săi, sale* nu reflectă decît parţial profilul gramatical al pronumelui rusesc. Ca şi „себя", pronumele „свой" este străin de conceptul persoană, fiind valabil pentru toate persoanele atît la singular cît şi la plural, pe cînd în limba romînă pronumele *său, sa, săi, sale* (la fel şi în limba franceză *son, sa ses*) sînt simţite ca pronume de persoana a III-a.

Pronumele posesiv-reflexiv se utilizează numai atunci cînd subiectul se indentifică cu posesorul (de ex. я работаю в своей комнате = eu lucrez în camera mea; ты работаешь в своей комнате = tu lucrezi în camera ta; он работает в своей комнате — el lucrează în camera sa; мы живём в своём доме = noi locuim în casa

n o a s t r ă). În alte condiţii sintactice apar cazurile respective ale pronumelui posesiv obişnuit (cf. он работает в м о е й комнате = el lucrează în camera m e a; я работаю в т в о е й комнате = eu lucrez în camera t a; они живут в н а ш е м доме = ei locuiesc în casa n o a s t r ă).

Şi aici, ca şi în celelalte compartimente ale morfologiei, limba rusă e mai bogată decît limba romînă atît în ce priveşte numărul speciilor, cît şi în privinţa numărului formelor cazuale. Excepţie face pronumele personal romînesc, care are forme mai multe decît cel rusesc prin faptul că limba noastră posedă pentru fiecare caz oblic o formă accentuată (*mie*, *ţie*, *lui*) şi una sau două neaccentuate (*îmi, mi; îţi, ţi; îi, i*). De remarcat însă că formele corespunzătoare ruseşti unice reflectă, în majoritatea cazurilor, pronumele romîneşti scurte (cf. el mi-a scris o scrisoare = он написал м н е письмо; el ne-a întîlnit pe stradă = он встретил н а с на улице.

Diferenţele cele mai profunde între limba romînă şi limba rusă apar în domeniul verbului. Acest contrast izvorăşte din faptul că limba rusă nu are, sub raportul formal, decît trei timpuri (prezent, trecut şi viitor). Cu toată această puţinătate aparentă de timpuri, verbul rusesc este capabil să exprime toate timpurile (şi chiar cele mai fine nuanţe de timp) posibile în limbile romanice. Ceva mai mult. Verbul rusesc este apt să redea acţiunile şi stările în desfăşurarea, în succesiunea şi în curgerea lor cu atîta precizie şi într-un mod atît de plastic încît pentru a exprima toate aceste momente în limbile străine nu sînt suficiente timpurile de care dispun ele şi adeseori trebuie să recurgem la perifraze.

Cum este posibil (se întreabă uimiţi străinii) ca verbul rusesc, cu mijloace aşa de limitate, să exprime nuanţe atît de multe ?

Această originalitate a verbului rusesc rezidă în faptul că în limba rusă există ceea ce se numeşte a s p e c t v e r b a l, un fenomen necunoscut (cel puţin în aparenţă) în celelalte limbi. Dar ce este aspectul verbal ? Este greu de dat o definiţie clară şi pe înţelesul tuturor a acestui subtil element morfologic (cu efecte atît de mari în sintaxa şi mai ales în stilistica limbii ruse). În locul unei definiţii rigide şi insuficiente, vom încerca să descriem acest fenomen. Aspectul verbal este o atitudine specială a subiectului vorbitor faţă de acţiune. Este un mod particular de a observa şi de a aprecia acţiunile verbale constînd în tendinţa individului vorbitor de a indica concomitent (adică în corpul aceleiaşi forme) atît t i m p u l efectuării acţiunii, cît şi i m a g i n e a ei. Cu alte cuvinte, în clipa în care vorbitorul indică printr-o formă oarecare momentul desfăşurării acţiunii, peste această indicaţie abstractă se suprapune (şi adesea o trece pe planul al doilea) precizarea concretă privitoare la caracterul acţiunii, adică la diversele aspecte posibile ale acţiunii verbale (durata, iuţeala, instantaneitatea, frecvenţa, iteraţia, direcţia, rezultatul etc.). De aici numele de aspect verbal.

Evident că toate aceste aspecte ale acţiunii sînt indicate şi în limbile care nu au aspect verbal. Deosebirea (după noi esenţială) constă în faptul că asemenea precizări nu coincid în celelalte limbi cu marcarea timpului, ci constituie în procesul gîndirii (şi implicit în cel al vorbirii) momente anterioare sau posterioare în raport cu ideea de timp. În limba

rusă însă constatăm ceea ce am putea numai sincronizarea ideii de timp şi a ideii de adverb. Acest lucru are drept urmare faptul ca orice formă verbală rusească conţine în corpul ei două elemente morfologice. Unul din ele (o terminaţie, un sufix) marchează timpul acţiunii, al doilea (un sufix sau un prefix) marchează caracterul (sau aspectul) acţiunii. În exemplul он рассказ-ыва-л, sufixul -л indică timpul trecut, iar sufixul -ыва- marchează iteraţia sau, în sens larg, durata.

Un alt efect morfologic al aspectului verbal este scindarea infinitivului rusesc în două infinitive (imperfectiv şi perfectiv). Fiecărui infinitiv din limba romînă îi corespund în limba rusă două infinitive (de ex. *a întîlni* = встретить-встречать). Ceea ce rezultă de aici este faptul că unul şi acelaşi timp are o valoare sau alta după cum este derivat de la un infinitiv sau de la celălalt. În chipul acesta sărăcia aparentă a timpurilor ruseşti este compensată cu ajutorul aspectului verbal.

Dar limba rusă îşi compensează unele lipsuri în morfologia verbului (adică unele nuanţe speciale de timp sau de mod) nu numai cu ajutorul aspectului verbal ci şi cu mijloace pur lexicale sau de altă natură (de altfel, aspectul verbal el însuşi este, într-un anumit sens, o categorie hibridă, semilexicală şi semigramaticală).

Cu excepţia timpului prezent-viitor, singurul timp rusesc care are desinenţe personale, toate celelalte timpuri se formează prin procedee analitice (viitorul perifrastic, modul condiţional, modul conjunctiv) sau lexicale (de exemplu mai-mult-ca-perfectul, care de multe ori se formează din preteritul în -л şi diverse alte cuvinte ca „еще", „уже" etc.). Uneori sistemul flexionar este îmbinat în limba rusă cu cel aglutinant (cf. одеваюсь, одеваешься, одевается etc.).

Aspectul verbal ne oferă aceeaşi diversitate de procedee gramaticale: sintetice (cu ajutorul sufixelor şi a prefixelor) (de ex. победить-побеждать; просить-попросить; кусать-укусить), lexicale (говорить-сказать; брать-взять), analitice (Бывало, сядет за рояль, возмёт два-три аккорда и запоет тихо... = Cîteodată se aşeza pe scăunaş, lua cîteva acorduri şi cînta încetişor) (Тургенев, Зап охот.).

În ultimul exemplu, o nuanţă particulară de aspect (iteraţia) este exprimată cu viitorul simplu precedat de trecutul verbului „бывать" (бывало).

Unele categorii verbale (ca modul conjunctiv, modul condiţional, modul imperativ, modul aşa-zis prezumtiv etc.) sînt ilustrate în limba rusă prin alte forme ale verbului.

Astfel infinitivul rusesc, spre deosebire de infinitivul romînesc, care are o circulaţie limitată, este o formă foarte suplă, putînd avea valori multiple: valoare de conjunctiv: - Как тебе сказать, отвечала Наташа... = Cum să-ţi spun, răspunse Nataşa (Л. Толстой, Война и мир); valoare de supin: - Кланяйтесь и благодарите, - сказала она, кончив читать = Spune-i că-i mulţumesc! spuse ea sfîrşind de citit (Толстой, Война и мир); valoare de imperativ (В строю не разговаривать! - Стоять смирно! = Nu vorbiţi în front! Staţi drepţi!).

Modul condiţional poate fi sugerat printr-o formă unipersonală: - Мне хочется знать, какие вы мужчины = Aş vrea să ştiu cum sînteţi voi bărbaţii (Толстой, Война и мир).

Evident că asemenea nuanțe modale pot fi sezisate mai ușor de pe pozițiile unei alte limbi (în cazul nostru de pe poziția limbii romîne).

În ceea ce privește aspectul verbal, prezența lui în limba romînă este în general contestată de lingviștii care s-au ocupat de limba noastră. În orice caz sînt puțini aceia care admit existența aspectului verbal în limba romînă, iar gramaticile romînești (cu excepția gramaticii lui Philippide) apărute pînă acum nu vorbesc nicăieri despre acest fenomen gramatical. Această situație se datorește poate și faptului că toți cei care studiază limba noastră (fie romîni, fie străini) nu cunosc fenomenul în discuție decît în mod teoretic, adică nu au sentimentul aspectului verbal așa cum îl au acei care cunosc și practic limba rusă (eventual o altă limbă slavă), în care această categorie lingvistică este foarte vie și impregnantă adînc în conștiința vorbitorilor. Dacă însă cercetăm verbul romînesc de pe pozițiile limbii ruse, constatăm că realitatea limbii noastre oferă o serie de elemente, care, fie prin caracterul lor fonetic, fie prin conținutul lexical, trebuie raportate la categoria aspectului verbal.

Astfel în limba romînă perfectul simplu, în anumite împrejurări, poate sugera acea nuanță particulară de aspect numită aspectul momentan: *Ion tresări, scoase un gemăt adînc, ca și cum s-ar fi opintit să ridice o greutate mare, se'ntinse și-și zgîrci degetele de la mîini* (Vlahuță. *De la țară*).

Altă dată, prin însăși rezonanța lui fonetică, un verb romînesc poate indica o acțiune momentană (adică redusă la limitele unei clipe): ...o pisică slabă mi-a țîșnit pe dinainte sticlindu-și în umbră ochii verzi = ...худая кошка шмыгнула мимо меня, сверкнув во тьме зелёными глазами (Тургенев. Зап. охот.).

Aceeași nuanță de aspect poate fi marcată în limba noastră și prin procedee perifrastice: *Flăcăii ceilalți pe dată s-au făcut nevăzuți, iar noi copiii ne-am întors plîngînd pe la casele noastre* (Creangă, *Amintiri*).

În limba romînă nu este ignorat nici procedeul sintetic pentru diferențierea aspectelor: *a se așeza - a ședea; a pica - a picura* (cf. în l. rus. сесть — сидеть; капнуть — капать).

Prezența aspectului verbal în limba romînă, sub o formă sau alta, deși este evidentă și poate fi verificată de oricine, rămîne totuși o problemă deschisă (și nu numai pentru motive de ordin principial, dar și pentru considerente de ordin material: lipsa totală a unor cercetări serioase în această direcție).

În principiu, aspectul verbal nu este un concept lingvistic specific numai unor anumite limbi, ci există, sub diferite forme și în doze variate, în orice limbă. Deja numai faptul că în limba noastră pot fi exprimate cele mai subtile nuanțe de aspect ale limbii ruse - indiferent de mijloacele lingvistice la care apelează limba romînă - este o dovadă elocventă în acest sens.

Ceea ce frapează mai puternic pe un cercetător, după o confruntare minuțioasă a limbii ruse cu limba romînă, este caracterul sintetic sau mai exact caracterul pregnant al celei dintîi.

Limba rusă are preferinţă pentru procedee sintetice, pentru procedee morfologice, în timp ce limba romînă preferă procedee analitice, construcţii prepoziţionale. Adeseori unui singur cuvînt rusesc îi corespund două sau mai multe cuvinte romîneşti (cf. захохотать = a izbucni în rîs; всмотреться = a privi atent; выспаться = a fi dormit destul; проспать = a se scula tîrziu). De multe ori unui singur cuvînt rusesc îi corespunde în limba romînă o propoziţiune întreagă: Завернул в знакомый переулок = Coti pe o stradă pe care o cunoştea atît de bine (В. Панова, Спутники);...перебрались... обычными при встрече фразами = Schimbară cîteva fraze prea obişnuite cînd te întîlneşti cu cineva (Н. Островский. Как закалялась сталь). În ultimul exemplu un singur substantiv în cazul locativ este echivalat în limba romînă printr-o propoziţiune întreagă.

Alte exemple.

Калитка заскрипела, несколько щенков дружно залаяло = Portiţa scîrţîi, cîţiva căţelandri porniră a hămăi într-un glas (Тургенев. Зап. охот.). Вот не было заботы, так подай! = Parcă n-aveam noi destule griji. Trebuia să ne mai cadă şi asta pe cap (Гоголь, Ревизор). Aici, pentru sintagma „так подай" versiunea romînească a reclamat nouă cuvinte.

Pentru aceeaşi idee limba romînă utilizează de obicei mai multe cuvinte decît limba rusă. Nu este vorba numai de procedee analitice de ordin gramatical, ci în primul rînd de procedee pur lexicale. Limba romînă face uz de tot felul de ingrediente lexicale, care nu figurează formal în fraza respectivă rusă. Ritmul muzical sau mai precis simetria frazei romîneşti reclamă (mai ales la sfîrşitul ei) unele cuvinte „suplimentare", care nu există (şi ar fi inutile) în textul rusesc (de ex. Надел гимнастёрку и аккуратно затянул скрипучий холодный ремень. И взял фуражку = Îşi îmbrăcă bluza, se încinse cu centironul rece care scîrţîia, şi-şi luă şapca din cui (В. Панова. Спутники).

În final am putea spune că limba noastră are nevoie de o „ambianţă lexicală" mai bogată decît limba rusă pentru a-şi releva diversele sale expresii şi forme gramaticale. De aici tot felul de precizări care lipsesc sau sînt omise în limba rusă:

Солнце лежало на вымытом желтом полу = Pe podeaua galbenă proaspăt spălată se juca o pată de soare (В. Панова Спутники).

СОПОСТАВЛЕНИЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ РУССКОГО ЯЗЫКА С ГРАММАТИЧЕСКИМИ ПРИЁМАМИ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

Краткое содержание

В данном докладе грамматические приёмы русского языка, безразлично имеют они или не имеют параллелей в румынском языке, определяются при помощи соответствующих румынских грамматических элементов.

Падежи. В русском языке занимают господствующее положение синтетическае элементы; в румынском языке наоборот, преобладает аналитический тип. В русском языке есть только один аналитический падеж: предложный падеж. Все остальные падежи — синтетические. Сфера при-

менения румынских синтетических падежей (родительного и дательного) гораздо уже, чем сфера применения соответствующих русских падежей (ср. запах липы = miros de tei) Из всех возможных эквивалентов русского т орительного подежа, встречаемых в румынском языке, некоторые из них похожи на синтетические формы (ср. Дождь полил ручьями = ploaia curgea puhoi).

Артикль. В русском языке значение имени существительного в отношении артикля вытекает из контекста (он ученик = el este elev ; ученик читает = elevul citeşte). Изредка встречаются отдельные формальные элементы (например указательня частица — то : Львов — то он купил = Du nnealui cumpărase Lgovul), которые как бы выпольняют функцию настоящего артикля.

Местоимение. Особое внимание заслуживают русские местоимения „себя" и „свой" своими синтаксическими особенностями. Румынские местоимения se, îşi, şi (—şi), sieşi, (pe) sine resp. său sa, săi, sale отражают лишь частично грамматический профиль этих местоимений, которые употребляются во всех трёх лицах, в то время, как соответствующие румынские местоимения воспринимаются исключительно как местоимения 3-го лица.

Глагол. Имея с точки зрения грамматического оформления только три времени (настоящее, прошедшее и будущее), русский язык, несмотря на это способен выражать все времена, существующие в романских языках, компенсируя некоторые пробелы в морфологии глагола при помощи видов или других приёмов (лексических или синтетических). Так, например, русский инфинитив может имет несколько различных значений (значение сослагательного наклонения, повелительного, супина и др.)

Одним из самых интересных элементов русского языка является бесомнено вид глагола, явление неизветное другим языким (за исключением славянских языков), заключающееся в стремлении говорящого выразить в одно и то же время (т. е. в пределах одной формы) как время совершения действия, так и представление о нём (т. е. характар действия). Это такое свойство, которое можно было бы назвать синкронизацией идеи времени и идеи наречия (в широком смысле этого слова).

Наличие глагольного вида в румынском языке в начестве особого морфологического приёма вообще оспаривается лингвистами. Однако, если мы рассмотрим внимательно румынский глагол с позиций русского языка, то мы встретим в нём ряд фактов, которые можно отнести к категории вида.

Русский язык предпочитает синтетические (морфологические) приёмы; румынский же язык отдаёт предпочтение аналитическим приёмам, предложным сочетаниям. Очень часто одному русскому слову соответствуют два или несколько румынских слов (ср. захохотать=a izbucni în rîs; проспать = a fi dormit destul ; всмотреться = a privi atent). Для одной и той же идеи румынский язык использует обычно больше слов, чем русский язык. Музыкальной ритм, или иначе симетричность румынской фразы требует включения в неё „добавочных" слов, которых нет (и которые оказались бы лишними) в русском тексте. Румынский язык прибегает чаще, чем русский к „лексическому окружению" для того, чтобы выделить значения различных грамматических форм и оборотов. Так возникают разные уточнения, которых нет или которые опускаются в русском языке.

LA CONFRONTATION DES PROCÉDÉS GRAMMATICAUX DES LANGUES RUSSE ET ROUMAINE

Résumé

Dans cette communication, les procédés grammaticaux du russe indifféremment s'ils ont ou non des analogies en roumain, sont définis à l'aide des éléments grammaticaux roumains correspondants

Les cas. Ce sont les éléments synthétiques qui prédominent en russe. En roumain, au contraire, le type analytique est plus fréquent. Le russe ne connait pas qu'un seul cas analytique : le locatif. Les autres cas sont synthétiques. En roumain, le cas génitif et datif synthétiques ont une circulation plus restreinte que les cas russes respectifs. (Cf. запах липы = *parfum de tilleul*). Parmi les nombreux équivalents possibles du cas instrumental sur le roumain, certains ressemblent à ce qu'on appelle forme synthétique (Дождь полил ручьями = il pleuvait *à verse*).

L'article. En russe le sens de nom avec article ou celui de nom sans article résulte du contexte (он ученик = il est *élève*; ученик читает = *l'élève* lit.). Sporadiquement, on rencontre certains éléments formels (par exemple, la particule démonstrative -то: Льгов-то он купил = il avait acheté *Lgow*), qui semble avoir la fonction d'un véritable article.

Le pronom. Les pronoms russes себя et свой nous offrent un aspect particulier par leur souplesse syntactique. Les pronoms roumains *se, îşi, şi-* (*-şi*), *sieşi,* (*pe*) *sine* respectivement *său, sa, săi, sale* ne reflètent que partiellement le profil grammatical de ces pronoms, qui sont valables pour toutes les personnes, tandis que les pronoms respectifs roumains sont sentis exclusivement comme pronoms de 3-ème personne.

Le verbe. Au point de vue formel, le russe n'a que trois temps *présent, passé* et *futur*); mais il est capable cependant d'exprimer tous les temps possibles des langues romanes, en compensant certaines lacunes dans la morphologie du verbe (certaines nuances spéciales de temps ou de mode) à l'aide de l'aspect verbal et éventuellement par d'autres procédés (lexicaux ou syntactiques). Par ex., l'infinitif russe peut avoir des valeurs multiples (valeur de subjonctif, d'impératif, de participe passé etc.). L'élément le plus délicat du russe est *l'aspect verbal,* phénomène inconnu dans les autres langues. Il consiste dans la tendance du sujet parlant d'indiquer en même temps (c'est-à-dire dans le corps de la même forme) aussi bien la durée exigée par l'action, que son image et son caractère. C'est ce qu'on pourrait appeler *la synchronisation de l'idée de temps et de l'idée d'adverbe.* La présence de l'aspect verbal en roumain comme procédé morphologique est contestée en général par les linguistes. Mais examiné sur les positions du russe, le verbe roumain nous offre certains faits qu'il faut rapporter à la catégorie de l'aspect verbal.

Le russe a une préférence pour les procédés synthétiques, pour les procédés morphologiques, tandis que le roumain préfère les procédés analytiques, constructions prépositionnelles. Souvent deux ou trois mots roumains correspondent à un seul mot russe (захохотать = *éclater de rire;* проспать = avoir assez dormi; всмотреться = *regarder attentivement*). Pour

la même idée, le lexique roumain emploie d'habitude plus de mots que le russe. Le rythme musical ou plus exactement la symétrie de la phrase roumaine réclame certains mots „supplémentaires", qui n'existent pas (et qui seraient inutiles) dans un texte russe. Le roumain a besoin d'une „ambiance lexicale" plus riche que le russe, pour mettre en valeur ses diverses formes et expressions grammaticales. De là, toute sorte de précisions qui sont absentes ou omises en russe.
